

27.4.

Pri poročilih slovenske tržaške radijske oddaje sem slišal kratek povzetek govora predsednika Janše na Mali gori: TIGR začetnik protifašističnega boja, kateremu je sledil osvobodilni upor. Priznam, da sem se nekako oddahnil in sem po dolgem času manj pesimist. Žal sem danes tako obremenjen z različnimi obveznostmi, da moram pustiti pisalni stroj ob strani.

28.4.

Da, vtis zadoščenja. Pri branju današnjega *Dela*, ki bi bilo lahko malo izraziteje prineslo govor predsednika vlade, in bi se celo spodobilo, da bi objavilo govor v celoti, sem začutil, da se slovenska politika nazadnje le začinja uravnati. Z državniško potezo je predsednik vlade priznal TIGR kot začetnika upora, kateremu je sledila vsenarodna vstaja. Gre za zrelo politično dejanje, ki, po mojem, postavlja prepotrebno osnovo za zdrav razvoj tako na domači slovenski ravni kot pri razmerju do sosedov in s tem do vloge slovenske države v kompleksu združenih evropskih entitet.

Ko sem dobil od Protokola Republike Slovenije vabilo na slavlje na Mali gori, mi je zadovoljstvo, da se na takó poudarjen način daje prednost tigrovski vlogi pri praznovanju svobode, kazil dvom, ali ne bo predsednik vlade ob pravilnem poveljevanju ilegalnih primorskih bojnikov nekako puščal ob strani njihovih nadaljevalcev, to je osvobodilnega boja, s čimer bi se nemajhno število njegovih volilcev strinjalo. V tem primeru, sem si rekel, rajši nisem pričujoč. Izredno sem vesel, da je moj dvom zdaj ad acta in da je predsednik tako modro ravnal, saj ne gre, kot ta ali oni trdi, za diplomatsko potezo, ampak za zgodovinsko pomembno odločitev. Enačitev osvobodilnega boja z revolucijo bi namreč pomenila namesto narodovega bojevanja za pravično vrnitev slovenske zemlje širitev revolucionarne posesti vse do Jadranskega morja, kar so komunisti sicer načrtovali in začasno tudi dosegli. Bistvene težnje narodove večine pa so kljub vsemu prevladovale in se docela uveljavile s sijajnim bojem 1990. leta. V tem smislu si je Janša nedvomno zagotovil novo priznanje pri poteku naše potrditve kot svojstvenega člana v evropski domovini.

Glede Tigra sem danes razmišljal o tako imenovanih *Prekomorskih brigadah*, ki bi se pravzaprav morale imenovati *Primorske brigade*, saj so bile sestavljene v bistvu iz primorskih fantov in mož, ki so jih zavezniške čete ujele kot italijanske vojake. Večina se je odločila za boj na strani osvobodilnega boja, kar je bilo v duhu Tigra, kjer ni prevladovala nobena ideologija ali svetovni nazor. Bili so seveda dobrodošli, vendar jih je višje partijsko vodstvo imelo samo za narodnjake...

»Partizanstvo, kot upor zoper zavojevalca in zoper okupatorja našega lastnega ozemlja, je pozitivna vrednota, vredna spomina in ta spomin je neločljivi del današnjega državnega praznika.« Takšno izjavo, kot je ta, predsednika slovenske vlade sem si dolgo želel, še posebno zadnje čase, ko

je del italijanske vlade, kateri je prisluhnil tudi del leveice, omenjal naš boj za slovensko zemljo kot slovenski ekspansionizem. Ob takem sosedoven razpoloženju, v izrazitejši obliki pri nas na Tržaškem in Goriškem, bi bil pravi politični masohizem zanikovanje osvobodilnega boja. Naj v ti zvezi navedem tržaškega podžupana, Finijevega človeka, Parisa Lippija, ki je predlagal, naj bi prihodnji tržaški Expo 2015. leta uspel, če bo v zvezi z Ljubljano; v intervjuju 14. januarja za Primorski dnevnik je Lippi tudi izjavil: »Če govorimo o zemlji, o zgodovini, o preteklosti, se ni nič spremenilo. Mi še vedno smatramo, da je tista zemlja naša, in še vedno smatramo, da bi bilo pravično, ko bi jo od Slovenije in Hrvaške tudi zahtevali. Svet napreduje, zavedamo pa se, da ne moremo doseči vsega, kar hočemo. Čeprav se za to še borimo.«

Menim, da je tako razločna izjava še bolj izzivalna kot napisi na spomeniku padlim v Trnovem, kjer ljudem, ki gradijo sožitje med narodom, tradicionalni »neznanci« obljublajo: »Končali boste kot Anna Frank!«

1. maja

Zjutraj sem se na letališču v Ronkah lotil teh zapisov, ko se mi je približal prof. Luigi Reitani, ki v Vidmu poučuje nemško slovstvo. Moral me je spomniti, da se je tudi on prizadeval za ponatis *Nekropole* pri založbi Adelfi, kjer so se njegovi prijatelji za knjigo zavzemali. Žal je šlo vse po vodi, ker je bil šef proti. Isto se je zgodilo pri Einaudiju. Tako Konzorcij, kateremu sem prepustil vse pravice, računa, da bo knjigo spet sam izdal. Ni kaj, delo, ki je drugod doživelo tudi žepne izdaje, v Italiji nima sreče, namreč zato, tako menim, ker v nji povežem tržaške požige slovenskih domov in knjig z ognjem v krematorijih, učitelja pa, ki pljuva deklicam v usta, ko spregovorijo po slovensko, s taboriškim ozračjem.

Prof. Reitani odhaja v Rim na kongres o Schillerju, v dnevniku *Il Sole 24 ore* sem bral prispevek o pesniku. Žal poznam samo njegovega Wilhelma Tella, čeprav sem nanj posebno navezan, ker spada med upornike proti nesvobodi. V časniku sta navedena tudi ime mojega sogovornika in njegov nastop. V Rimu se potem v letalu za Pariz odločim za dnevnik *La Stampa*, kjer se večkrat tehtno spoprijema s svetovno politiko Enzo Bettiza. Tokrat je na kulturnih straneh poročilo o romanu Toma Wolfa *I am Charlotte Simmons*. Zgodba o dekletu iz preproste družine in tradicionalne vzgoje, ki se na univerzi sprva ne znajde med spolno izredno aktivno ponočnjaško družbo, potem se skuša tudi sama izkazati, a nazadnje se zave: jaz sem vendar Charlotte Simmons! Ta vrnitev k svoji pristni identiteti je torej odločilna. Drugo zanimivost najdem v tekstu o režiserju Monicelliju: nešteto težav je imel namreč, ko je šlo za prikaz prve svetovne vojske in za Kobarid, znašel se je pred »neprijazno in neumno retoriko« in pred pravcatim tabujem.

Na letališču Charles de Gaulle me je pri izhodu čakal eleganten gospod s tablico *Slovénie*, a ni bil videti nič kaj dosti zadovoljen z mojo prikaznijo, preveč vsakdanjo in še s čepico na glavi. Tako se tudi meni ni dalo, da bi mu rekel, kako nisem iz *Slovénie*, ampak iz navadnega obmorskega mesta, kjer pa je bilo pred prvo svetovno vojsko več slovenskih prebivalcev kot v Ljubljani, glavnem mestu Slovenije... a kaj bi se z voznikom uradnega vozila tako pogovarjal, ko se tukajšnji kvalificirani razumniki v glavnem ne zemljepisno ne zgodovinsko ne znajdejo.

Zelo luksuzen hotel v nič kaj prijaznem okraju. Madeleine. Ta neoklasičen pusti tempelj, da se mi zdi procelje cerkve na Kanalu, ki ga nimam rad, le bolj sprejemljivo. Mogoče sem čudak, a rekel bi, da bi Marija Magdalena le morala imeti kako manj puščobno svetišče. A tudi vse drugo je nezanimivo, draguljar pri draguljarju, urar pri urarju, ženski in moški elegantni kroji. Okolje brez duše, tako da čutim domotožje po Levem bregu, Trgu sv. Mihaela, Place des Vosges. Ministrstvo za kulturo misli, da te počasti, jaz pa se počutim tuj, še posebno ko stopam v hotel ob dveh stražarjih v livrejah z nekakšnimi epoletami na rami. A mogoče sem predvsem utrujen, letalski hodniki so prava pokora, rajši se vzpem dvakrat po našem bregu do kraške planote kot enkrat po labirintu z enega na drug konec letališkega terminala.

2. maj

Govor predsednika Chiraca je napovedan za 11. uro, avtobus pa nas je pripeljal v Elizejsko palačo tričetrt ure prej, tako da smo se načakali slovesnega trenutka stoje. Ne vem, ali nas je bilo vseh 400 napovedanih v tistih sobanah, ob tisti stoječi, čakajoči in pomenkujoči se množici pa nisem imel vtisa, da smo se zbrali za neki pomemben poseg. Grupo zase smo sestavljali Borut Vogelcnik, Dušan Mandič kot umetnika iz Slovenije ter jaz kot tržaški dodatek po neki samostojni liniji. Skušal sem sesti, a so me organizatorji opozorili, da rajši ne, ker bo šel mimo predsednik. No, bil je točen, vendar je potem pol ure bral, kar bi lahko bolj zgoščeno in efektno povedal na šestih straneh namesto na trinajstih. V bistvu je poudaril, da je kultura poglobitveni element združitve, ki ne uničuje posebnosti, ampak jih krepi. Pri tem je nujen odklon neposrednega iskanja profita in standardizirane produkcije, kar je, ne da bi bilo jasno izraženo, povezano z ameriškim prevladovanjem v škodo evropske identitete. Seveda je v ti zvezi pomembna podpora evropski kulturni produkciji, medsebojno sodelovanje itd. V glavnem, kot je bilo videti že iz programa, ki je bil dodan vabilu, Francija in Nemčija (prvo srečanje je bilo 8. junija 2004 v Nemčiji, naslednje bo na Madžarskem) začenjata nujno kulturno-ekonomsko fronto v obrambo evropske samobitnosti na območju kompleksnih kulturnih struktur. Odgovor, ki so ga dali ministri držav in predstavniki kulture, je bil enoten; dajte nam več sredstev.

Na kosilu je bila vsa množica pod šotori iz plastičnih folij na vrtu Palais-Royal, kar po mojem ni bilo posebno posrečeno, ker je moral, kdor je sedel na sončni strani, dati kapo na glavo, tisti na senčni pa se ubraniti prepaha, ko so zaradi vročine odstranili stransko folijo. Če smo že bili počaščeni s kosilom v tako kraljevskem kraju, bi naj pripravili še nekaj notranjih prostorov. Priznam pa, da spadam k bolj sitnim, vendar pa rajši pri enolončnici v koči pri Krnskem jezeru kot za mizo pod pekočim soncem na vrtu kraljeve palače...

Pri uverturi pogovorov v Comédie-Française je gospod minister za kulturo in komunikacijo Renaud Donnedieu de Vabres poimensko pozdravil vseh petindvajset držav Unije in na koncu tudi vsem v njihovih jezikih izrekel dobrodošlico. Kar je bilo tudi za slovensko uho kar simpatična poteza tisti *Dobrodošli*. Tako on kot v glavnem, tako ali drugače, so vsi ponavljali poglavitno tezo o enotnosti v različnosti, tako da je sam predsednik Chirac kar v začetku potrdil, da bomo v združeni Evropi še bolj Francozi, Nemci, Španci, Italijani itd., žal pa razen medle omembe regionalnih kultur in o valorizaciji le-teh ni nihče spregovoril razen mene.

Naša ekipa za okroglo mizo je prišla do besede zadnja, in medtem ko so drugim kljub opombam dopustili, da so prispevke brali in prekoračili določen čas, so nas lepo vljudno prosili, naj nekako poživimo ozračje in naj ne beremo. Tako je bilo vse krajše, italijanski pisatelj Alessandro Barrico je modro pripomnil, da vprašanje kulture se pravzaprav ne tiče nas kulturnikov, ampak politikov, on da se čuti soroden glede kulture s prijateljem v Južni Ameriki. Antonin Liehm je zelo zgoščeno govoril o češki identiteti, tako da sem tudi jaz navedel samo poglavitno. To, da se zahvaljujem za vabilo, čeprav ne predstavljam neke države, ampak samo slovensko narodno skupnost v italijanski državi, skupnost, ki je po letu '18 šla skozi hudo preizkušnjo z dvajsetletno prepovedjo slovenskega jezika in z uničevanjem slovenske kulture, vendar smo se zdaj postavili na zavirljivo raven in našli na ti ravni sožitje s predstavniki italijanske kulture. Glede jutrišnje Evrope in njene kulture sem z Denisom de Rougemontom prepričan, da bodo v Evropi prevladovale regije, v katerih bo kultura cvela tako, kot je nekdanje v majnih državicah-mestih v stari Grčiji ali v srednjem veku v Italiji, na Nemškem in drugod. Slovenija, kateri kot Slovenec pripadam, se samo zvestobi svojemu jeziku in kulturi mora zahvaliti, da je, tako zagozdena med germanskim svetom in Italijo, rešila svojo samobitnost in jo bo v združeni Evropi tudi za naprej. Ravnala se je po načelu, ki ga je kasneje poudaril Kafka, če majhen narod hoče preživeti, mora vsak njegov član prevzeti en del njegove kulture. A prav tako, kot je bila nekoč v težavah slovenska identiteta, tako so danes zamolčane številne v Evropi, ki ne morejo priti do prave potrditve svoje eksistence. Med drugimi tudi tukaj na Francoskem. In mi, ki imamo radi francosko kulturo in njeno književnost, bi želeli, da Francija prisluhne predstavnikom teh regionalnih kultur, saj pri tem nima ničesar izgubiti, ampak nasprotno pridobiti z razcvetom kultur, ki so v njeno bogastvo ter bogastvo Evrope.

Dobra polovica dvorane je vendar kar prepričljivo ploskala, kar imam za uspeh. Naj se popravim, ne gre samo za parter, vse tri galerije so bile zasedene do zadnjega kotička. No, na kularju se mi je približala gospa in se predstavila kot ministrica za kulturo prejšnje vlade, čestitala mi je za vsebino nastopa. Žal se nisem zanimal za njeno ime, res pa je, da je predsednik socialistične vlade Jospin skušal doseči neke spremembe glede nefrancoskih jezikov, a je naletel na opozicijo že pri svojih socialističnih tovariših kulturnikih.

3. maja

Del snočnjih referatov, pogovor ministrov raznih držav ter kulturno noč pod stebrišči Palais-Royal, ki je trajala do polnoči, sem sabotiral, ne samo zato, ker mi ni po misli sedeti ponoči v odprtem prostoru, ampak zato, ker sem se zaradi potrebe po obredni vodoravni legi že marsičemu pomembnemu odrekel. A tudi srečanju umetnikov, pevk, plesalk, gledališnikov v današnjem dopoldnevu sem se brez težav odrekel. Prijatelj Pierre-Guillaume De Roux, ki je zdaj pri Editions du Rocher, je našel čas zame, tako da sva kramljala sredi okopov knjig. Odkar se je, takrat pri Editions de la Table Ronde, na Bavčarjevo pobudo in na podlagi tipkanega prevoda v italijanščino, prepričal za izdajo *Nekropole*, je pri vsaki naslednji založbi, kjer je pristal, objavil eno mojo knjigo: *Vilo ob jezeru, Novele, Zibelko sveta*, spomladi bo izšla še *Pripoved o reki, kripti in dvorljivem golobu*. Kot je videti, je tudi sam nazadnje našel založbo, ki sprejema njegov izbor knjig. Kot sin Dominique De Roux, pomembnega pisatelja, kritika in izdajatelja (poklonil mi je eno izmed njegovih del, ki je pravkar izšlo pri Mondadoriju) je začel kot ugledna osebnost, ki pa podedovani ugled potrjuje s svojo razgledanostjo in posrečenim načrtovanjem. Kot pred leti, ko sva ga z Evgenom Bavčarjem v Lipici nekoliko spoznavala s kraškim svetom, se bo tudi letos poleti mudil pri nas. *Zibelko sveta (La porte dorée)*, ki se je dobro obnesla, bo najbrž ponatisnil v žepni izdaji nove zbirke, v kateri sta izšla tudi Andrič in Kosmačeva *La ballade de la trompette et du nuage*. Ko se poslavljava, si zaželim izvod Čehovega *Conseils à un écrivain*, čeprav mi bo delo otežilo kovček, si bom prihodnje dni v prostem času priklical bližino avtorja, ki ga imam rad tudi kot osebo, nenazadnje še tudi zaradi njegovega zanimanja za zapornike in za potovanje na otok Sahalin.

Popoldne sem presedel na najvišji galeriji, tako da sem se rešil utesnjenosti v parterju, si zapisoval tu in tam kak nov podatek, v glavnem nisem odkril ničesar izredno zanimivega. Na zamolčane jezike se je spomnila samo portugalska predstavica v evropski komisiji, citirala je Pessoa. Tega je sicer v uvodu navedel tudi minister, ni pa omenil jezikovnih manjšin.

Sklepno družabno srečanje je bilo ob mizicah na vrtu Palais-Royala s tradicionalnim prigrizkom in pijačo, a smo bili že zelo razredčeni. Ob pogovoru s slovenskima slikarjema se mi je približal mlajši, uradno rezervirani predstavnik kulturnega ministrstva ter se, najbrž v zvezi z

mojimi leti, zanimal, kako se počutim. Bil sem dobre volje in se mu zahvalil, obenem pa dodal, da ministrstvo najbrž ni navdušeno ob moji intervenciji za zapostavljene jezike. Seveda, kot je že znano, je bila v odgovoru zatrditev, da po zakonu tem in tem imajo otroci teh jezikov možnost, itd. Ugovarjal sem zelo prijazno in navedel svoje polstoletno zavzemanje v mednarodni organizaciji za prezrte jezikovne identitete. Seveda nisva prišla skupaj, tako je pogovor prešel na Trst, na mojo vrnitev, ki bo šele osmega maja, ker me vabijo v Saint-Malo in se bom tja odpeljal pojutrišnjem s skupnim pisateljskim vlakom. Na omembo, da mi bo založba poravnala jutrišnjo pariško prenočitev, se je ponudil, naj bi ostal v hotelu na račun ministrstva, potem pa mi še za vsak primer pustil osebne podatke. Tako zdaj vem, da je mladi gospod tehnični svetovalec na posebnem oddelku Ministrstva za kulturo. Kar, glede na njegove izredno prijazne manire, utegne prav priti, kot vsakič v takih primerih poudari gospod Bavčar.

Še kar dobro preživeti dan mi je skazil pogovor z Rado. Ne ona, ki se te dni moje odsotnosti kar dobro počuti in ni zaskrbljena, ampak vest, ki mi jo je posredovala, da je namreč Janez Stanovnik tigrovce ožigosal kot teroriste. Prvi trenutek sem podvomil, ali sem prav razumel, čeprav je bila telefonska zveza neoporečna, potem pa sem se nekako ustavil sredi pločnika kot večkrat, ko se moram odločiti, kateremu izmed številnih opravkov naj dam prednost. A tukaj ni šlo za prednost, ampak za slovensko pogubo, ki smo si jo - in si jo bomo, če bomo tako nadaljevali – pripravili sami. Preden sem odpotoval, sem očital novim zgodovinarjem, da prevzemajo stališča italijanskih fašistov glede protifašističnih upornikov, zdaj pa se njim pridružuje celo predsednik... neka osnovna zamegljenost duha je v prejšnjem stoletju napadla naše levičarske razumnike, Kosovel je obsojal njihovo ozkost. In zdaj priznam, da sem, ko sem doma bral v Sobotni prilogi o šolskem delu, kjer da je o tigrovcih rečeno, da so bili ilegalna teroristična skupina, najpoprej pomislil, da so tako o njih sodili komunisti, nisem pa tega omenil, da mi ne bi kdo očital, da postavljam nekdanjo komunistično zablodo ob sedanjo fašistično in slovensko novih zgodovinarjev. A, kot kaže, se je avtor, ki je pisal o tigrovcih za šolsko knjigo zgodovine, šolal pod prejšnjim režimom.

Gospod Stanovnik, ki izhaja iz vrst krščanskih socialcev in je avtor žvljenjepisa o Alešu Stanovniku, ki je imel v svojem študiju na zidu podobo Bazovice, zdaj po propadu tiste stranke, ki si je sama skopala grob, ponavlja za njo njeno krivično tezo, v kateri obsojajo kot zločince tiste, ki se ne bojujejo za njihove cilje, sami pa lahko upihnejo komu življenje, tudi če ni kriv, ampak to lahko postane v prihodnosti. Res, si tacuisses philosophus mansisses. No, če bo nadaljeval po ti poti, bo jutri Stanovnik očital tigrovskim voditeljem, da so imeli zveze z angleško tajno službo in bo po partijsko spet obsodil tudi Alberta Rejca, enega izmed bolj zaslužnih mož Primorske poleg dr. Lava Čermelja.

Hodil sem po pariških ulicah in mi ni bilo mar, da bi poiskal smer za vrnitev v hotel. Na Trgu Concorde sem nekaj časa strmел v promet, potem v stražo, ki pazi na veleposlaništvo Združenih držav Amerike, in se zavedel, da v resnici gremo iz preteklega zla v neko novo, gotovo nelepo prihodnost, če bo Bush širil demokracijo tako, kot je začel, saj potem raznih teroristov ne bo ne konca ne kraja. Tudi takih ne, kakršni so bili slovenski partizani, ki so jih tako fašistična kot nacistična vodstva streljala kot bandite.

In se nisem znal odločiti, da bi odšel, spraševal sem se, zakaj sem tam in kaj bo ob vsi kompleksnosti, ki nas oblega, reševala evropska – in z njo naša – kultura.

Boris Pahor